

Роль і місце бібліотеки ВНЗ в соціокультурному і комунікаційному просторі України

Печена А.В.,

аспірантка Харківської державної академії культури, директор наукової бібліотеки Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Докорінні зміни, що відбуваються нині в системі вищої освіти, ставлять перед вищими навчальними закладами непросте завдання: готувати не лише високоосвічених, кваліфікованих спеціалістів, а й всебічно обізнаних, соціально зрілих, духовно і естетично розвинутих громадян, які в майбутньому становитимуть інтелектуальну еліту суспільства.

Далеко не остання роль у цій важливій справі належить вузівським книгозбірням, які поряд з використанням новітніх технологічних можливостей накопичення, переробки і передачі інформації продовжують виконувати свою гуманістичну місію, що полягає насамперед у створенні умов для реалізації інтелектуальних і духовних якостей людини як найвищої цінності суспільства і держави.

У сучасному світі, означеному небувалим розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та їх впровадженням практично в усі сфери людської діяльності, все гостріше постає питання кризи духовності. Дозвольте процитувати Олександра Костенка, доктора юридичних наук, професора, академіка Академії правових наук України: «З кожним днем стає все важче розрізнати добро і зло, істину і неістину, красу і некрасу, справедливість і несправедливість, героїзм і злочин, хороших людей і поганих..., свободу і свавілля, дійсність і ілюзії, порядок і анархію, право і неправу, демократію і псевдодемократію, моральність і аморальність... Людям стає все важче розуміти одне одного».

Дійсно, стабільно зростаючий потік електронної інформації, впевненість у забезпеченні постійного і необмеженого доступу до неї, можливість швидкого «отримання відповіді на будь-яке питання знижує інтерес і здатність до самостійної мисленнєвої діяльності» (Л. Тікунова).

Як тут не згадати всім відомий, але від цього не менш геніальний і як ніколи актуальний вислів Д. Дідро: «Люди перестають мислити, коли перестають читати». Відтак особливого значення набуває робота бібліотек щодо розвитку у молоді потреби в книзі як унікальному носієві матеріальної та духовної культури людства та створення умов для міжособистісного спілкування.

Одним із засобів формування та задоволення інформаційних, освітніх, комунікаційних, культурних, пізнавальних, дозвілєвих та інших потреб сучасних користувачів є масова робота, що у тій чи іншій мірі здійснюється бібліотеками усіх типів і видів, протягом тривалого часу зберігається як усталене поняття і означає традиційний вид професійної бібліотечної діяльності. Практичне спрямування масової роботи в сучасних умовах є предметом постійного обговорення, а часом і полеміки у вузьких професійних колах. Неоднозначне ставлення до масової роботи як з боку бібліотекарів, так і з боку користувачів, сформувало певні стереотипи. Насамперед це сприймання самого поняття «масова робота» як архаїзму. Часто можна почути думку, що «масова робота»- це щось застаріле, примітивне, асоціюється з ідеологією радянських часів.

Відтак, незважаючи на те, що даний термін продовжує активно використовуватись у бібліотечній теорії і практиці, фахівці все частіше схильні до його заміни більш відповідними за змістом та, як прийнято вважати, більш сучасними визначеннями: популяризація літератури, культурно-просвітницька діяльність, виховна, позанавчальна робота (як правило, в бібліотеках навчальних закладів), соціокультурна, культурно-дозвілєва, культурно-рекреаційна діяльність, рекламна, іміджеві діяльність тощо. Навіть не вдаючись до глибокого термінологічного аналізу, можна зробити висновок, що перелічені поняття далеко не є синонімами, адже їхній зміст характеризує зовсім різні види діяльності з притаманними кожному своїми особливостями.

За термінологічним визначенням, поданим на сайті Державної служби науково-технічної інформації (ГСНТИ, Росія), дане поняття включає в себе «сукупність форм і методів усної і наочної пропаганди творів друку та інших документів серед читачів і населення» .

На нашу думку, в контексті означеної вище проблематики саме таке трактування масової роботи сьогодні якнайкраще розкриває суть, мету і завдання діяльності бібліотеки щодо формування у користувачів інтересу до книги.

У бібліотеці Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка склалась певна система масової роботи, яка здійснюється у відповідності з основними визначальними чинниками: обсягом і змістом документного фонду і контингентом читачів.

Багаторічна практика роботи довела, що незважаючи на певні функціональні відмінності між спеціальною та публічною бібліотекою, залежно від оточуючого середовища бібліотека ВНЗ може брати на себе обов'язки регіонального інформаційного, комунікаційного, культурного, просвітницького центру і успішно виконувати ті функції,

які покладаються на публічну бібліотеку і культурно-дозвілєві установи, що діють в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці. В даному випадку це місто Глухів, районний центр Сумської області з населенням близько 35 тис. осіб, на території якого функціонує 15 бібліотек різного відомчого підпорядкування.

За усіма основними статистичними показниками роботи наукова бібліотека ГНПУ ім. О.Довженка нині є найбільшою бібліотекою м. Глухова і тим самим відіграє ключову роль у бібліотечному обслуговуванні населення. Її домінантою виступає універсальний багатогалузевий фонд, що налічує до 400 тис. примірників навчальної, наукової та художньої літератури. Особливе місце у складі бібліотечного фонду займають дореволюційні природничі, фізико-математичні, психолого-педагогічні, філологічні, історичні видання, довідники та енциклопедії.

Соціальну значущість бібліотеки ГНПУ ім. О.Довженка на місцевому рівні підтверджує її читацький контингент: постійними категоріями користувачів є не лише студенти, викладачі і співробітники університету, а й колишні його випускники: фахівці міського і районного відділів освіти, викладачі та майстри місцевих коледжів та професійного ліцею, вчителі шкіл, вихователі ДНВЗ міста і району. З науковою метою бібліотеку відвідують місцеві історики, дослідники-краєзнавці.

Крім того, користувачами бібліотеки є представники різних вікових груп- школярі, студентська молодь, що становить абсолютну більшість від усього числа користувачів, люди похилого віку з числа колишніх викладачів, учителів, інтелігенції міста. З огляду на наведені чинники, що визначають змістовий аспект масової роботи, бібліотека ГНПУ ім. О.Довженка традиційно орієнтується на основні категорії користувачів, залучає їх до активної участі в комунікаційному бібліотечному процесі.

У виборі форм і методів масової роботи бібліотека віддає перевагу таким, що дозволяють повною мірою реалізувати її основні соціокультурні функції: інформаційну, комунікаційну, просвітницьку, розвиваючу, естетичну, дозвілєву та ін.

Бібліотечні заходи –літературні вечори, презентації виставок, читацькі конференції, зустрічі з творчими людьми та багато-багато інших – є засобами реалізації процесу популяризації книги, розкриття змісту бібліотечного фонду, розширення пізнавальної сфери людини, розширення збагачення її духовного світу, розкриття внутрішнього потенціалу, розвитку творчих здібностей та комунікативних можливостей. Як і кожна бібліотека, ми маємо свій особистий арсенал форм і методів масової роботи - як традиційних, перевірених часом і практикою, так і новітніх. З вашого дозволу поділимося досвідом застосування тих, які, на нашу думку, найбільш яскраво ілюструють особливості соціокультурної практики нашої бібліотеки.

Упродовж кількох років бібліотека успішно застосовує таку форму роботи, як жива газета. На відміну від інших традиційних форм масової роботи, жива газета є менш розповсюдженою у бібліотечній практиці, ніж, скажімо, усний журнал. Проте, на нашу думку, дає більше можливостей для реалізації творчого потенціалу її авторів та учасників, оскільки технологічний процес підготовки і проведення живої газети відрізняється більшою динамічністю, емоційною та інформаційною насиченістю.

Йдеться не про разовий масовий захід, а про процес і результат творчої взаємодії бібліотеки і її користувачів, довготривалий творчий проект під назвою «Подіум». Жива газета «Подіум» - це унікальне поєднання креативного бібліотечного заходу з елементами шоу. Авторами і учасниками даного проекту є бібліотека і студенти факультету професійного навчання, які добре обізнані з мистецтвом крою і шиття, займаються конструюванням одягу і мають цікаві авторські роботи.

Технологія підготовки та проведення живої газети включає всі основні етапи, характерні для будь-якого іншого бібліотечного заходу, проте залежно від теми випуску має свої конкретні особливості. Наприклад, один із перших випусків, що мав назву «Роман з модою» і був присвячений 100-річчю від дня народження відомого модельєра Крістіана Діора, побудований із кількох тематичних рубрик. Подача матеріалу відбувалась у формі живої, емоційної усної розповіді ведучого тієї чи іншої рубрики: біографія і основні етапи творчого становлення Крістіана Діора у царині високої моди; огляд матеріалів про різні стилі одягу; аналіз сучасних тенденцій молодіжної моди; бібліотечне розслідування за матеріалами популярних серед користувачів бібліотеки журналів «Натали», «Мой уютный дом», «Единственная». У рубриці «Консультує бібліотекар» кваліфікований бібліограф пояснює значення слів іншомовного походження: «кутюр'є», «глазур», «прет-а-порте» та інших, обов'язково представляючи використані для цього бібліографічні джерела – словники, енциклопедичні та довідкові видання. У ході проведення заходу його учасники і глядачі мали змогу більше дізнатись про творців «високої моди», у формі імпровізованого інтерв'ю висловити свої власні думки про молодіжну моду в нашому місті.

На завершення заходу жива газета яскраво, насичено була проілюстрована демонстрацією авторських робіт студентів, які самі ж і виступили у ролі моделей.

Успішне проведення першого випуску живої газети «Подіум» стало стимулом для подальшого розвитку проекту, і наступні випуски, підготовлені з врахуванням побажань користувачів бібліотеки, виходили під назвами «Новорічні ідеї українських дизайнерів», «Мистецтво сучасної зачіски», «Молодь і стиль», «Таємниці бабусиної скрині» та інші. Проект знайшов підтримку на рівні кафедри теорії і методики професійного навчання як

форма навчально-виховної діяльності, і упродовж шести років продовжує розвиватись, втілювати у життя творчі задуми бібліотекарів, педагогів і студентів, реалізовувати інформаційні, пізнавальні, естетичні, дозвілєві та інші потреби наших користувачів.

У числі важливих сучасних форм масової роботи варто назвати розвиток екскурсійної діяльності бібліотек, оскільки поряд з архівами, музеями, картинними галереями, культурно-просвітницькими, дозвілєвими та екскурсійними центрами, виставковими залами та іншими соціальними інституціями бібліотека збирає, зберігає і ретранслює у часі і просторі кращі зразки духовних і культурних надбань людства, виражених в цінних і рідкісних виданнях, книжкових пам'ятках.

Бібліотечна екскурсія дає можливість ознайомитись з раритетними фондами, в тому числі окремими зібраннями та колекціями, представленими у вигляді документних експозицій.

Наукова бібліотека Глухівського національного педагогічного університету ім. О.Довженка здійснює екскурсійну діяльність з метою популяризації кращих літературних зразків національної історико-культурної спадщини шляхом ознайомлення широкої громадськості з рідкісними документними фондами. Колектив бібліотеки докладає всіх зусиль для того, щоб за своєю тематикою, формою організації, змістовим наповненням та контингентом відвідувачів даний вид діяльності відзначався різноманітністю, динамічністю, креативністю.

Екскурсійна діяльність базується на основі залу рідкісних видань, фонд якого включає понад 7 тисяч томів книг, періодичних видань, енциклопедій кінця XIX-початку XX століття.

Цей фонд, що почав формуватися як бібліотека Глухівського учительського інституту (рік заснування 1874) і продовжує поповнюватись донині, приваблює відвідувачів можливістю використання з науковою, дослідницькою, просвітницькою метою.

Особливе місце серед раритетних видань займають матеріали про історію Глухівського учительського інституту та його бібліотеки, такі рідкісні краєзнавчі документи, як «Материалы для географии и статистики России. Черниговская губерния», щоденники генерального підскарбія Якова Марковича та генерального хорунжого Миколи Ханенка – пам'ятки історії Малоросії XVIII століття.

Значну зацікавленість відвідувачів викликає багата колекція журналів, серед яких: «Учитель», «Воспитание и обучение», «Женское образование», «Мир божий», «Киевская старина», «Русская школа», «Русское богатство», «Семья и школа», «Пантеон литературы», «Природа и охота» та інші.

Чільне місце серед книжкового фонду залу займають праці перших директорів Глухівського учительського інституту А. Белявського, І. Андрієвського, М. Григоревського, а також фундаментальні видання класика історії російської педагогіки М. Демкова, який свого часу працював викладачем.

Найцінніший раритет залу – його найстаріша книга. Це «Разговор о всеобщей истории» І. Боссюета 1761 року видання.

Відвідувачами бібліотечних екскурсій є студенти, школярі, педагоги, наукові співробітники Національного історико-культурного заповідника «Глухів» та міського краєзнавчого музею, представники влади місцевого, регіонального та державного рівня, представники культурних і громадських організацій, засобів масової інформації, зарубіжні гості, учасники наукових конференцій, нарад, ділових зустрічей, семінарів та ін.

Значна кількість залишених відвідувачами відгуків свідчить про посилений інтерес до рідкісних фондів, що в свою чергу викликає необхідність постійного вдосконалення даного виду роботи.

Працівниками наукової бібліотеки ГНПУ ім. О.Довженка розроблено відповідну методичку організації екскурсійної діяльності. Підготовка та проведення бібліотечної екскурсії складається з трьох етапів:

- передкомунікативного, який включає в себе процес підготовки;
- комунікативного, що являє собою безпосереднє проведення екскурсії;
- посткомунікативного, який передбачає вивчення ефективності та ґрунтовний аналіз результатів.

В ході виконання першого етапу здійснюється: визначення тематики екскурсії; розробка тематики документних експозицій відповідно до запитів і побажань відвідувачів; визначення критеріїв оцінки документів, що викликають інтерес відвідувачів, за змістовими, хронологічними, художньо-поліграфічними та іншими ознаками; визначення форми експонування окремих документів залежно від їх фізичного віку і стану, наявності (відсутності) дублетного примірника: розгорнутий чи закритий вигляд, горизонтальне чи вертикальне положення тощо; підготовка самої експозиції; опрацювання науково-історичного та бібліографічного матеріалу, підготовка плану екскурсійної розповіді.

Другий етап – проведення екскурсії — відбувається в формі усної послідовної розповіді екскурсовода, який має на меті донести до екскурсантів відомості про зміст експонованих документів, їх реальну художню та наукову цінність, історичне та практичне значення. У цьому велике значення має показ об'єктів експозиції як процес реалізації їх групового сприйняття та аналізу.

Третій етап передбачає визначення ефективності проведеної екскурсії, кількісний та якісний аналіз усних і письмових відгуків відвідувачів, виявлення та ґрунтовне дослідження документів, що привернули особливу увагу відвідувачів.

Діяльність наукової бібліотеки ГНПУ ім. О.Довженка зі збереження та популяризації національної історико-культурної спадщини здобула високу оцінку відомих державних діячів та науковців, які в різний час мали нагоду особисто ознайомитись із експозиціями рідкісних документних фондів.

Це Голова Верховної Ради України В. Литвин,
Перший заступник Голови Верховної Ради України М.Томенко,
Президент АПН В.Кремень,
Міністр культури і туризму О.Білозір,
Міністр культури Ю.Богущий разом з народними депутатами,
Міністр освіти і науки України С.Ніколаєнко,
Народний депутат України В.Яворівський,
представники органів влади обласного рівня.

З нагоди надання нашому навчальному закладу статусу національного бібліотеку відвідав Президент України В.Ющенко.

Одним із важливих принципів діяльності бібліотеки є вплив на формування гармонійної, всебічно розвиненої особистості, розвиток її духовних та загальнолюдських цінностей. Саме тому бібліотека започаткувала і розвиває тісну співпрацю з Духовно-просвітницьким центром монастиря Глинська пустинь у напрямі духовного виховання молоді. Ініціатором та головним координатором партнерських зв'язків бібліотеки та православної релігійної громади став Високопреосвященнійший Лука, колишній архієпископ Конотопський і Глухівський, намісник ставропігійного чоловічого монастиря Різдва Пресвятої Богородиці Глинська пустинь (нині архієпископ Запорізький і Мелітопольський), який саме у роботі бібліотек, що зберігають та популяризують духовне та історичне надбання нашого народу, вбачає високу місію духовного просвітництва.

Взаємодія бібліотеки і православної церкви реалізується через організацію спільних наукових, інформаційних, культурно-просвітницьких, навчально-виховних, благодійних заходів, що відбуваються як у стінах бібліотеки університету, так і в бібліотеці Духовно-просвітницького центру, а також у відродженні університетських християнських традицій, зокрема у відновленні в одному з читальних залів бібліотеки студентського домового храму, освяченого на честь Святителя Димитрія Ростовського, духовного покровителя Глухівського національного педагогічного університету – правонаступника Глухівського учительського інституту.

Ще одним із прикладів такої співпраці може служити активна участь працівників нашої книгозбірні в щорічному бібліотечному семінарі «Світло знань», приуроченому до Всеукраїнського дня бібліотек. Щороку у рамках проведення семінару, учасниками якого є керівники і фахівці публічних та спеціальних бібліотечних закладів єпархії, методистами та бібліотекарем Духовно-просвітницького центру організуються круглі столи з актуальних питань діяльності бібліотек в контексті духовного розвитку суспільства, проводяться майстер-класи з методики популяризації духовної літератури; технології підготовки православних літературних вечорів, дитячих свят тощо. Набуті знання у здійсненні поки ще нетрадиційного напрямку роботи працівники бібліотеки ГНПУ ім. О. Довженка застосовують у своїй соціокультурній практиці, при роботі з студентами-майбутніми педагогами.

Плідна діяльність університетської бібліотеки у справі морально-етичного виховання студентської молоді, була високо оцінена Блаженнішим Володимиром, Митрополитом Київським і всієї України, який знайшов можливість презентувати Глухівському національному педагогічному університету імені Олександра Довженка примірник факсимільного видання Пересопницького Євангелія- святині українського народу, його безцінної християнської, культурної та історичної пам'ятки, унікального витвору мистецтва.

Підводячи підсумок, можна стверджувати, що досвід роботи наукової бібліотеки Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка свідчить про необхідність постійного самовдосконалення, можливість виходу за традиційно усталені межі функціонування вузівської бібліотеки, розширення поля соціокультурної та просвітницької діяльності.

Соціокультурні та комунікаційні реалії сьогодення, в умовах яких функціонують книгозбірні ВНЗ, дозволяють позиціонувати сучасну вузівську бібліотеку як один із важливих компонентів сфери соціальних комунікацій. Розвиваючи інноваційні комунікаційні ідеї, втілюючи їх у новітніх формах, бібліотеки ВНЗ підтверджують наявність необхідних можливостей для активного функціонування в соціокультурному і комунікаційному просторі України.

Дякую всім за увагу!